

ISSN 0543-1220 | UDC 82(05)

# ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

Др ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ, секретар, Др ЈОВАН ДЕЛИЋ,  
др БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ, др ПЕР ЈАКОБСЕН, др ОЛГА КИРИЛОВА,  
др МАРИЈА КЛЕУТ, др ПЕРСИДА ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО,  
др ГОРАН МАКСИМОВИЋ, др ГОРАНА РАИЧЕВИЋ, др ИВО ТАРТАЉА,  
др СВЕТЛАНА ТОМИН, др РОБЕРТ ХОДЕЛ, др ВИДА ЏОНСОН ТАРАНОВСКИ

Главни и одговорни уредник

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ

КЊИГА ШЕЗДЕСЕТ ЧЕТВРТА (2016), СВЕСКА 1

МАТИЦА СРПСКА



Др Драган Л. Хамовић

## НАЦИОНАЛНО ТЛО И МОДЕРНОСТ У КЊИЖЕВНОЈ МИСЛИ И ПРАКСИ МЛАДОБОСАНАЦА\*

У раду се бавимо проблемом односа између српске националне културе и модерних развојних изазова, о чему је 1908. писао Димитрије Митриновић у тексту *Национално њло и модерносћ*, као питањем актуелним и у другим текстовима младобосанског књижевног нараштаја и у написима Јована Скерлића, њиховог учитеља на пољу националне културне акције.

*Кључне речи:* Српска књижевност, Млада Босна, Димитрије Митриновић, Јован Скерлић, Милош Видаковић, „нови национализам“.

У монографији *Сарајево 1914* Владимир Дедијер подробно описује интелектуални и културни аспект делања младобосанских револуционара. За Димитрија Митриновића, поред осталог, напомиње да је доласком у Сарајево 1907. „убрзо постао главна снага у књижевном часопису *Босанска вила*, коју је претворио у трибину модерне“ (Дедијер 1966: 390). Митриновић, по давнијој Скерлићевој оцени, „један од главних идеолога и најбољих писаца“ младог нараштаја, објављује у лето 1908. у *Босанској вили* текст *Национално њло и модерносћ*. Почиње полемички управо у односу на употребу синтагме „национално тло“ у тадашњим књижевним расправама. Спорна тачка на коју се Митриновић обрушава, аналитичким доказима колико и реском иронијом, своди се на следећи став: „Појам *народноџ*, може се рећи, држи се не само контрарним него контрадикторним појмом *модерноџ*. И то је разлог због чега се код нас чешће види страх од модерности. [...] Можемо се ми и култивирати и модернизовати, па да ипак останемо, богу хвала, живи и здрави; може се наша књижевност подати снажном утјецају модерних књижевности запада, па да ипак остане наша, српска књижевност“ (Митриновић 1908: 290). Рад нешто друкчије именованог тематског тежишта, али у основи проблемски кореспондентан, објављује Јован Скерлић крајем исте године у *Српском*

---

\* Текст је настао као резултат рада на пројекту *Смена њоеџичких ѡпарадиџми у српској књижевносћи двадесетџоџ века: национални и европски контексти* (178016) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

књижевном гласнику. Реч је о познатом тексту *Обнова родољубиве поезије*, у којем Скерлић повлачи оштру границу између нових гласова, експонираних кроз „нови дух родољубља“ и оглашених стиховима Алексе Шантића и Вељка Петровића, с једне стране, и две међусобно поларизоване песничке праксе према којима критичар има једнаке резерве, с друге: према оставини националне реторике из раздобља „омладинске књижевности“ шездесетих година деветнаестог века, али и према поезији „однарођеној“, декадентној, претежној међу књижевним долазницима с почетка новог столећа. И код Скерлића нагласак је на модерном изразу, наспрам романтичарских „националних махнитости“ или „нехуманизоване и анационалне поезије“: „Пречишћено, модернизовано и разумно, јавља се понова у нашој поезији осећање националне и човечанске солидарности“ (Скерлић 1908: 838).

Митриновић отвара тему коју ће дотицати и у доцнијим текстовима, а тим трагом, као и под утицајем Скерлићеве национално-књижевне платформе, писаће и други аутори младобосанског круга, у настојању да превладају споља наметану дихотомију између „националног тла“ и модерних струјања са разних западних страна. Обратимо сада пажњу на следећу реченицу, програмски интонирану: „Основни је циљ наших савремених песника, и њихова највећа брига, да дођу до песничког језика националног и универзалног у исти мах, који ће моћи да изрази сензибилност савременог човека и дух наше епохе, остајући при том на своме сопственом тлу, у присном дотицају са живим снагама земље.“ Ово, међутим, није Митриновићева реченица, мада би је могао потписати било ко од младобосанских књижевних аспираната – не припада никоме од њих, нити њиховом времену. Подметнути навод, наиме, потиче из есеја *Језик и поезија* Зорана Мишића (1955 – Мишић II 1963: 73), објављеног скоро пола века након Митриновићевог написа. И тај исказ не изражава само централну, него и често варирану идеју агилног заступника песничког модернизма после Другог светског рата, обнављану у Мишићевим полемикама с идеолошки арбитрарним надреалистима. Ни половином двадесетог века у књижевном животу није разрешено битно питање отворено почетком века, уистину разрешено унутар српске књижевности, у остварењима њених тешко оспоривих првака. (А како данас стоје ствари, у посувраћеним околностима обухватног културног рата против одржања српске традицијске самосвести, нема потребе трошити сувише речи.)

Вратимо се пак тексту *Национално тло и модерност*. Митриновић најпре скреће пажњу на поглавито локалне „етнографске“ оквире српских приповедача, али и на то да хоризонте почиње ширити тек поезија прве деценије новог века. Тако, прећутно полемише и с више пута понављаном Скерлићевом оценом Дучићеве улоге у текућем књижевном развоју.<sup>1</sup> Ни други младобосанци нису били склони да прихвате неке књижевне оцене свога

<sup>1</sup> „Тако се Јован Дучић, с једне стране, хвали као наш пјеснички реформатор и модерниста, а с друге стране се проклиње и ниподаштава што се однародио и дигнуо са националног тла“ (Митриновић 1908: 289).

признатог учитеља на терену националне акције. Спорећи се, они не спомињу поименце ни Скерлића нити кога другог. „Књижевни конзервативци упрли су прстом на одступање млађих од традиција“, пише поводом Дучића Владимир Гађиновић исте 1908. године у тексту *Један српски модерниста*, истичући да ће ново поколење „препородити морално и естетски свој народ“ (Гађиновић 1965: 263). Главну деоницу Митриновићевог програмског текста обележава истицање *субјективности* и ауторског *либерализма*, с тим што аутор не излучује своју посебност из колективног окружења<sup>2</sup>, уз саморазумљиво „отворено, широко и симпатично осећање дужности“, солидарности према свом „неослобођеном народу“. Тим речима је, управо, ново поимање национализма објашњавао Боривоје Јевтић (Јевтић 1965: 13) у чланку *Нове генерације* из 1913. године.

У првом двоброју *Босанске виле* за 1910. у којем се, уз друга угледна српска књижевна имена с обе стране Дрине, укључује у рад редакције, Митриновић објављује текст насловљен *За наш књижевни рад*. У тексту се највише бави новом концепцијом гласила, заснованом на уверењима образлаганим у тексту *Национално њло и модерност*, али и измењеним културним и политичким приликама после нелегалне аустроугарске анексије Босне и Херцеговине. Стога је национална димензија рада истакнута у први план, као реакција на колонијалну политику Хабзбуршке царевине: „Послије анексије, кад пријети огромна навала туђинаца, с њиховом умјетношћу, с капиталом, с непријатељским расположењем према *урођеницима*, национални рад у Босни и Херцеговини треба да значи интеграцију народне снаге, скупљање српске отпорне силе на свим линијама“ (Митриновић 1910: 19). Али, при залагању да уређивачки фокус буде на локалним српским приликама, Митриновић не потискује тезе из текста *Национално њло и модерност*, него даје одлучну предност новој књижевној продукцији на рачун дотад претежних „етнографских“ прилога: „Наглашујем ријеч *савремених*. Не смије се мислити да је књижевност само онда национална кад представља једну важну страну опћег националног живота. Забацивши вриједност умјетничке личности и умјетничких амбиција, *Босанска вила* неће бити књижевни лист ако њено србовање убије њену књижевност“ (Митриновић 1910: 20). Указује

<sup>2</sup> „Наше доба карактерише се цртом свога индивидуализма и либерализма, оно је вијек жудње за јачином и пуноћом сопственог, појединачног живота, наша умјетност у основи је умјетност себе, личности, субјективности. И то се не смије заборављати. Ми, овако малени и слаби, морамо се свестрано и упорно, свим средствима, борити за опстанак у организму народâ; дозвољено нам је и позајмљивати. Ми не смијемо бити неосјетљиви према бујном и свестраном животу модерног и јаког запада, јер ће нас, некултурне и немодерне, тај бујни и снажни запад прегазити силом своје културе. Само, ради нашег угледања и позајмљивања од запада, ми не треба да се одродимо; треба да се оплодимо. Страни утјецај треба да буде национализован, модифициран према нашим силама и приликама и од странага треба уносити само оно што је довољно космополитско, опће, да би се код нас могло добро и природно сродити с нашом народном душом. Нама не треба снобова и парвенија него збиљски културних и модерних Срба“ (Митриновић 1908: 305).

уједно и на два „локална“, покрајинска, илустративна примера „лијепе средине између патриотске и артистичке тенденције“, Шантића и Кочића.

Упоредо с Митриновићем, али на страницама бечког часописа *Зора*, Перо Слијепчевић нашироко теоријски излаже значењски обухват актуелног појма *Модерне*, зналачки пролазећи кроз примере из европских књижевности, да би се, напokon, зауставио на српском случају. „Код нас Срба Модерна датира од 70-их година од нових друштвених идеја, и све је до данас неоригинална и без одређених путова. У најновије се вријеме грозничаво импортира са Запада и лозинка је: *Западна култура!* [...] Али нама треба *наше културе*, ако се то да у принципу“, наглашава Слијепчевић и закључује: „Али утолико интензивнија треба да је воља за упознавањем својих народних клица [...] Ми имамо, са становишта умјетности, ипак величајну базу и у смислу према доле, у народној традицији, и у хоризонталном, у нашој народној психологији и темпераменту. То су принципијелне базе!“ (Слијепчевић 2013: 42, 43).

Одвија се, значи, одсудно померање у схватању *националног* чиниоца у књижевности: са колективне и спољне, на дубоко личну искуствену оптику, до у несвесне и неосвешћене дубине. О томе говори и Митриновић 1908. помињући да је модеран онај који осећа „сав овај хаос кључања и врења“, „уздрхталу, несређену и неодређену атмосферу наше прелазне и, можда, изванредно значајне епохе“ (Митриновић 1908: 306). Још концизније, с краја текста *Обнова родољубиве поезије* Скерлић дефинише поменуто померање: „Наша отаџбина је у дну целог нашег бића, она је оно што је најосновније и најинтимније у нама: ми је волимо више нагоном него разумом, и волимо је са свом слабошћу коју човек има за своје рођене и драге. Наша душа само у њеној средини налази своју равнотежу, и сву нашу мисао, сву нашу душу, ми можемо казати само на језику који смо од матере научили“ (Скерлић 1908: 837). Модерни индивидуализам, другим речима, омогућава да се о стварима заједнице, савремене и повесне, проговори из најличнијег, сложеног и нужно противречног доживљаја, као њена освешћена и неодвојива честица.

У *Српском књижевном гласнику* 1913. године, у напису *Нови омладински лисћови и наци нови нарашћај*, Скерлић почиње приказом четири гласила српске и српско-хрватске омладине, али такође настоји да оцрта жељени портрет тога нараштаја, полазећи од снажне улоге омладинске периодике за укупни развитак током претходног века: „Место 'статике' још недавнога жалосног, малокрвног и клонулог доба, како би рекао Митриновић, јавља се увелико 'динамика' данашњице, један нов дух вере у живот, љубави за рад и стварање, националне енергије [...] Затим, нови нараштај је, у најбољем и најактивнијем делу своме, дубоко националан, са култом националне енергије и акције“ (Скерлић 1913: 220, 221). Потом, овај генерацијски портрет прелази у прокламацију „новог национализма“, јер, по Скерлићевој тврдњи, „има национализма и национализма“: „Нови национализам је у свом реализму демократски и социјалан, не за љубав звучних речи и лепих формула, но зато што се ослања на широке масе народне, које су извор снаге нације,

и што за свој природни циљ сматра пуно, материјално, интелектуално и морално подизање тих темеља и стубова нације“, то је „национализам самопоуздања и индивидуалног и националног напора“ (СКЕРЛИЋ 1913: 222). Национализам, дакле, социјално осетљив и индивидуално обележен.

Речена тема била је предмет неспоразума и на политичкој левици пред сам Велики рат. У листу *Звоно* Данило Илић отворено замера да су Марксове идеје српске „главшине социјалистичког покрета искривиле толико да говоре да смо ми Босанци срећни што смо колонија“ и да се чудно „слажу дела аустријског министра спољних послова и речи наших ’вождова’, који се заузимају за аутономију Арбаније, а Југославенима одричу право на њу“ (Илић 1965: 26). Исправан политички став према националном аспекту Илић документује опсежним цитатом из скупштинског иступа једног аустријског социјалисте, о народносном карактеру културе: „А свака је пак култура национална. Она почиње у каквом нарочитом народу и показује у својим највишим формама – и баш у тим највишим – одлучан национални карактер. Социјализам и национална идеја нису дакле никакве противности. Сваки покушај да се ослаби национална идеја, мора, ако има успеха, смањивати богатство човечанства“ (Илић 1965: 25).

Погледи Скерлића, „нашег учитеља“ (како га, рецимо, назива Перо Слијепчевић), дословно или у парафрази, одјекују у текстовима књижевних младобосанаца. Ако су у осећању књижевних изазова отишли корак даље у односу на овога, чак и за савременике понечем ригидног критичара, Скерлић је ипак доносио реално становиште националне културне борбе, управо засноване на синтези упоришта националног наслеђа и оскуштивања савремених токова. Ако су, упркос Скерлићу, младобосанци редовно објављивали у *Босанској вили* Дисове стихове, или бодрили потцењену Исидору, ако су чинили упитним Скерлићев приступ критици или концепт *Анџолоџије новије српске лирике* Богдана Поповића, није им падало на памет да урушавају живе монументе слободног Београда. И у кратковременом сарајевском часопису *Српска омладина* – који Скерлић прво приказује у поменутом прегледу – у оптицају су идеје Скерлићеве и Митриновићеве, у политичкој равни (у афирмацији „новог национализма“) колико у домену књижевних повода. Милош Видаковић, у чланку „На почетку дела“, спомиње „праву националну свест“ књижевно остварену код Вељка Петровића или Николаја Велимировића, а изнад свих истиче „исполинску“ појаву Мештровићеву и његов скулпторски „косовски циклус“ – као што га је истицао и Скерлић.

Мештровић је био идеална фигура за потребе тадашње омладинске борбе: Хрват који српску епику клеше у камену и представља Краљевину Србију на међународној изложби у Риму, као и по „политичкој“ семантици његових дела. „Италијанска штампа је опазила и моћно нагласила ову културну најезду барбара, њихову свјежу и дивљу снагу народа који је тек у младачком напону свог живота, који се није средио и дозрио културно, али који показује часну тенденцију да се среди, и културно дозријевши, врати свој дуг опћој култури, задуживши је изражајем своје индивидуалне националне

душе. Срби су са Мештровићем донијели гест националне жртве, култ хе-роизма“ – истиче Митриновић који се спремно подухвата теоријске артикулације Мештровићевог рада. Опет доследно ранијем објашњењу саодноса „националног тла и модерности“, у средиште поставља перспективу појединца: „Прослављајући националну пожртвованост и снагу својих и снагу својих укамењених богова од снаге, он слави њихову љепоту душе, њихову оданост нашој опћој души националној [...] то је љепота оданости индивидуалне душе колективној“ (Митриновић 1911: 146). Као конкретна слика подељености између уметничких порива и националног деловања унутар књижевног текста, може нам послужити ауторски случај прерано преминулог Милоша Видаковића, образованог критичара, али и врло занимљивог песника у настајању. У осврту на књижевна достигнућа својих исписника, Боривоје Јевтић у тексту *Млада Босна*, на страницама *Босанске виле* (1913), упућује прекор Видаковићу због такве, премда не само његове подвојености. „Међутим, г. Милош Видаковић, који пропагује животну радност и упућује на лепоту и вредност живота, егоистичан као већина песника, певао је само о себи и о својој љубави у нежним флуидним стиховима“, пише Јевтић под видним рефлексом Скерлићеве књижевне педагогије: „У последње време дао је добре огледе песме која има за тему један моменат из наше народне историје (Момчило и Војвода Кајица“ (Јевтић 1913: 338). (Слична примедба заобилази Перу Слијепчевића, иначе крајњег као аутора лирских радова у пречишћеном, гипком једанестерачком стиху, а за кога Јевтић тада бележи да је написао „неколико песама у којима се може наслутити један мистичан ветар наше опеване легенде и узнемирани вихор наше снаге, која се манифестовала у последњим победним ратовима“ (Јевтић 1913: 338). Вероватно је младобосански критичар имао на уму песме као што су *Скадарска војна* и *Жене*, у којима је дата широка и сликовно срезана, динамична композиција реалних подвижника свенародне опсаде Скадра у Балканском рату, у којој срчано учествују и старци и жене – песме из нејасних разлога остале дуго изван видокруга нашег родољубивог песништва.)

Милош Видаковић, чија је прозна *Луда ђесма* (1912) чиста експресионистичка егзалтација, у таквој борбеној општој атмосфери хтео је дати лирски обол националном делатном покрету. Вратио се рекреацији класичних мотива српске епике, у сонетима парнасовски уобличених сцена, сасвим налик Дучићу у *Царским сонетима* (с којима дели насловну синтагму), али и као одјек на здушно фаворизоване Мештровићеве косовске скулптуре. Мештровићевим каменим креацијама као подстицајумжда понајвише дугује сонет *Краљевих Марко*, који делује као лирска импресија поводом нареченог дела („Ето га, слази као бор усправан [...] / Ко весник једне праведности страшне, / Ко пророк снаге једне презамашне, / Потомак силни дурмиторског цина“). Али, и поетички неизбежно расцепљени Видаковић настоји да оцрта извесно слово разлике између хладног, имперсоналног парнасовства и врућег личног удела у интерпретацији предања, на чему, рецимо, Митриновић инсистира у тумачењу Мештровићеве уметности. Док у „Посвети“, уводном



сонету, декларише улагање свега личног зарад достизања епифаније гордог и лепог света епске прошлости, у финалним стиховима како пролошког тако и епилошког сонета појављује се индивидуални лирски глас, прожет и потресен евокацијама далекопрошлог („Њих, што нам даше славне епопеје, / Животом својим хоћу да оживим“), чији је блесак у болном раскораку са стварношћу народа који вековима страда: „И када као светлосна поплава / Прођу са блеском који засењава, / Са свирком која одмерено јечи, // У души увек заостане један / Неказан, дубок, дубок, недогледан / Бол, што га неће испевати речи.“ О томе истом говори Видаковићи као критичар, поводом „предањских“ песама Мирка Королије: „Сва лепота старе културе, гледана кроз један огроман јад народа, добила је знамење једне страшне туге“ (Видаковић 1971: 326).

Али, и у поменутој *Лудој њесми* израња дубина колективног гласа и сазнања, најављујући поетику нове епохе, експресионистичке и авангардне, побуњеничке и превратничке – политички колико и књижевно. Финале ове поетске творевине, мутно али екстатично, призива слике рубних, страшних искустава предака, најављујући „кржаве олује међу људима“: „Нека је благословен тај благородно-зликочавчки разбуђени део у нашој души, који, волећи неред, пркоси свим робијама и конопцима и жели ослобођење заробљених, криво и мучно дело“ (Видаковић 1971: 101–102). Базични призив „националног тла“ и „колективне душе“ проговара ванредно експресивно у Видаковићевој *Лудој њесми*, док песник, по вољном диктату дужности, већ болестан и на смрти довршава тек местимице успеле *Царске сонетје*, чију објаву неће ни дочекати.

С друге стране, Димитрије Митриновић, у *Естетичким конјемлацијама* (1913), такође спаја епохалне тежње бунтовних европских духова с тлом националне егзистенције, ослобођење мисли и стварања и ослобођење народа и његове енергије:

Напред се мора: а да има добри разлог, наша је вера дубока колико смо дубоки: значи да ће се мисао заратити са насиљем и да ће јој снага народа бити победоносност. Оживотворење је идеала што треба народу и што хоће мисао, и једини је начин да се насиље сруши и заснује човечност: народ просветити а мисао ојачати; философију спустити до демоса, демос уздићи до философије. Напред се мора, јер је безмерна воља живота у нама што нас гони, вечна воља, као воља створитељева јака; а има доброг разлога за живљење, није без благе сврхе сва грдоба коју нам род подноси од кад га је немоћног и победничког на земљи. (Митриновић 1913: 285)

Овај текст је одавно Предраг Палавестра означио као „први манифест футуризма“ у српској књижевности – премда и годину дана раније објављена *Луда њесма* заслужује сличан третман. Две суверене разраде истородног становишта, у истом генерацијском кругу, утиру пут поратним, авангардним самооткривањима у дубинама „националног тла“: Црњанског, Растка, Наста-

сијевића, Дединца и других. Њихова су дела оваплотила тежњу да се модерна српска књижевност еманципује од статуса пасивног примаоца импулса и модела из водећих европских култура и да се постигне дијалогски однос и динамична равнотежа између припадајуће традиције и актуелних општијих промена и преображаја. Следећи Скерлића, путовођу младих током прве деценије двадесетог века, младобосански књижевни корифеји су програмски јасно изразили речени проблем, свест о томе да индивидуални таленат изискује матични традицијски хоризонт, широк и дубок, по којем се може слободно и одговорно кретати. Плод такве свести чине највиши и најособенији продори полифоне и разуђене модерне српске књижевности.

#### ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Видаковић, Милош. *Сабрана дела*. Предраг Палавестра (прир.). Сарајево: Свјетлост, 1971.
- Гађиновић, Владимир. Један српски модерниста. У: Предраг Палавестра. *Књижевност Младе Босне II*. Сарајево: Свјетлост, 1965.
- Дедијер, Владимир. *Сарајево 1914*. Просвета: Београд, 1966.
- Илић, Данило. Наш национализам. У: Предраг Палавестра. *Књижевност Младе Босне II*. Сарајево: Свјетлост, 1965.
- Јевтић, Боривоје. Млада Босна. *Босанска вила XXVIII/ 24* (30. децембра 1913).
- Јевтић, Боривоје. Нове генерације. У: Предраг Палавестра. *Књижевност Младе Босне II*. Сарајево: Свјетлост, 1965.
- Митриновић, Димитрије. Национално тло и модерност. *Босанска вила XXIII/ 19* (10. јула 1908).
- Митриновић, Димитрије. За наш књижевни рад. *Босанска вила XXV/ 1–2* (15. јануара 1910).
- Митриновић, Димитрије. Мештровић. *Босанска вила XXVI/ 9* (15. маја 1911).
- Митриновић, Димитрије. Естетичке контемплације. *Босанска вила XXVIII/ 20* (30. октобра 1913).
- Мишић, Зоран. *Реч и време II. Песничко искуство*. Београд: Полит, 1963.
- Палавестра, Предраг. *Књижевност Младе Босне I–II*. Сарајево: Свјетлост, 1965.
- Скерлић, Јован. Обнова родољубиве поезије. *Српски књижевни гласник 21/ 11* (новембар 1908).
- Скерлић, Јован. Нови омладински листови и наш нови нараштај. *Српски књижевни гласник 30/3* (март 1913).
- Слијепчевић, Перо. Модерна и ми. *Књижевно-критички радови*. Сабрана дела. Станиша Тутњевић (прир.). Бања Лука – Београд: Академија наука и умјетности Републике Српске – Свет књиге, 2013.

Dragan L. Hamović

THE NATIONAL GROUND AND MODERNITY IN LITERARY THOUGHT  
AND PRACTICES OF THE YOUNG BOSNIANS

Summary

In his article “The National Ground and Modernity” (1908) Dimitrije Martinović opens the subject that he would touch upon in his later texts, as well as the other Young Bosnia authors, in their attempts to overrule the externally imposed dichotomy between “national ground” and modern literary strands. The main part of the Mitrinović’s program texts is characterized by emphasizing *subjectivity* and authorial *freedom*, while the author does not insist on his own individuality from the collective surroundings, with self-explanatory “open, wide and likeable sense of duty” and solidarity with his “unliberated people”. Pero Slijepčević also addresses the shift in the understanding of national component in literature: from the collective and external to deeply personal experiential lenses, leading to unconscious and unaware depths. Jovan Skerlić’s views, verbatim or paraphrased, echo in the literary texts of the Young Bosnians, since it was Skerlić who delivered the realistic grounds for the national cultural uprising, based on the synthesis of national strongholds and the perception of contemporary trends. In the *Crazy Poem* by Miloš Vidaković the depth of the collective voice and knowledge emerges, announcing the poetics of the new expressionistic epoch, rebellious and subversive. The grand finale of the poetic creation, obscure but ecstatic, summons the images of marginal, terrifying experiences of the ancestors, announcing the “bloody storms between people”. Following Skerlić, through their program texts the literary figures of the Young Bosnia expressed their awareness that individual talents need the wide and deep traditional horizon of the homeland. With this, they have laid foundations to postwar, avant-garde self-discoveries in the “national ground” for Miloš Crnjanski, Rastko Petrović, Momčilo Nastasijević, Milan Dedinać and others.

Институт за књижевност и уметност  
Краља Милана 2, 11000 Београд, Србија  
[hamovicdragan@gmail.com](mailto:hamovicdragan@gmail.com)